

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה נב: דיני ערוה לקריאת שמע (1): יסוד הדין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה נב: דיני ערוה לקריאת שמע (1): יסוד הדין

*

רקע

סוגיות הגמ' בדף כג עוסקות בדיני תפילין [דיני תפילין בבית הכסא ודיני תפילין בזמן השינה]. סוגיות אלו אינן קשורות לדיני קריאת שמע ולכן נדלג לסוגיות מדף כד. והלאה העוסקות בעיקר בגדרי המקומות שאסור לקרוא בהם קריאת שמע. נושא זה מתפצל לשניים: א. איסור לקרוא קריאת שמע כשערוה כנגדו. ב. איסור לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו טינוף. הסוגיה הראשונה המובאת בגמ' היא סוגיית "הישן עם אשתו", אך כיוון שקשה ללמוד סוגיה זו ללא רקע בדיני הרחקה מראיית ערוה בזמן קריאת שמע, נקדים דיון ביסוד דין ערוה לקריאת שמע.

מקורות

- א. גמ' כד:-כה. "אמר רב הונא היתה טליתו חגורה לו... לתפלה עד שיכסה את לבו" סוכה י:י. "אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל הישן בכילה... גרע מקינופות" [תוס' ד"ה מוציא]
- ב. שבת קנ. "דתניא לא יאמר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי... וערות אביהם לא ראו" רש"י ד"ה ההיא כדרב יהודה
- ג. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ג הל' טז-יז
הל' ברכות פ"א ה"ט
- ד. שו"ע סי' עד סע' ו, ומשנה ברורה; סי' עה סע' ד, ו, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו - מותר לקרות קריאת שמע, אבל לתפלה עד שיכסה את לבו. [ברייתא כד:]

גדרי איסור "לא יראה בכך ערות דבר" מפוזרים על פני מספר סוגיות, וצריך לקבצם כאחד כדי לראות את התמונה בשלמותה. הגמ' מביאה ברייתא האומרת: "היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו - מותר לקרות קריאת שמע, אבל לתפלה עד שיכסה את לבו". מברייתא זו לומדים שאסור לאדם הרואה ערותו לקרוא קריאת שמע, ולומדים שרק איברי התשיש מוגדרים כערוה, וכשהם מכוסים הוא מותר בקריאת שמע.

הגמ' במסכת סוכה [י:]: אומרת: "הישן בכילה [גבוהה עשרה] ערום לא יוציא ראשו חוץ לכילה ויקרא קריאת שמע". מגמ' זו לומדים, שבנוסף לאיסור לקרוא קריאת שמע כשרואה ערותו, יש איסור נוסף לקרוא קריאת שמע כשערוהו מגולה. המוציא ראשו מחוץ לכילה אינו רואה את ערותו, ואף על פי כן אסור לו לקרוא קריאת שמע, מפני שכילה הגבוהה

עשרה טפחים מהוה בית, וערותו מגולה בתוך הבית. כשהכילה פחותה מעשרה טפחים היא אינה בית אלא כיוסי, ומותר לו לקרוא מפני שערותו מכוסה.
 הגמ' [כה:] אומרת: "אמר רב יהודה: עכו"ם ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו".
 מגמ' זו לומדים, שאסור לאדם לקרוא קריאת שמע לא רק כנגד ערותו, אלא גם כנגד ערוה של אדם אחר.

מקור דין הרחקה מערוה מובא בגמ' במסכת שבת [קנ]. הלומדת מ"והיה מחניך קדוש" שיש חיוב הרחקה מדבר טינוף, ולומדת מ"ולא יראה בך ערות דבר" שיש חיוב הרחקה מערוה.¹

ממקור זה לומדים שלוש הלכות יסוד בדין הרחקה מערוה:

א. מקור האיסור. האיסור לעסוק בדבר שבקדושה במקום צואה וכנגד ערוה הוא מהתורה.²

ב. גדר האיסור. הרמב"ם [פ"ג הט"ז] פוסק: "כשם שאסור לקרות כנגד צואה ומי רגלים עד שירחיק כך אסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו". דין צואה נלמד מ"והיה מחניך קדוש", ולכן יש חיוב להרחיק מצואה, כך שהיא לא תהיה במחנהו [ד' אמותיו]. דין ערוה נלמד מ"ולא יראה בך ערות דבר", ולכן אין חיוב להרחיק אלא להחזיר פניו, כדי שלא יראה את הערוה.

ג. הרהור בדברי תורה. הגמ' במסכת שבת [קנ]. מחלקת בין דין הרחקה מצואה שנלמד מהפסוק "והיה מחניך קדוש", ובזמן שהמחנה אינו קדוש אסור להרהר בדברי תורה, לבין דין הרחקה מערוה שנלמד מהפסוק "ולא יראה בך ערות דבר" - דיבור אסור, הרהור מותר, ומותר להרהר בדברי תורה כשערוה כנגדו [חילוק זה מפורש ברש"י שם ד"ה] והיא כדרכי יהודה. הרמב"ם אינו מזכיר חילוק זה.

מהגמ' לקמן [כה:] לומדים שיש הבדל נוסף בין דיני הרחקה מערוה לבין דיני הרחקה מצואה. הגמ' אומרת שאין חיוב הרחקה מצואה המכוסה בזכוכית, ויש חיוב הרחקה מערוה המכוסה בזכוכית, "דצואה בכסוי תליא מילתא [וכסית את צאתך] (דברים כג, יד) והא מיכסיא, ערוה... 'ולא יראה בך ערות דבר' אמר רחמנא והא קמיתחזיא".

הרמב"ם מביא את דין הרחקה מערוה בשני מקומות. בהלכות קריאת שמע [פ"ג הל' טז-יז] פוסק הרמב"ם: "כשם שאסור לקרות כנגד צואה ומי רגלים עד שירחיק כך אסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו... וכשם שהוא אסור כנגד ערות אחרים כך הוא אסור לקרות

¹ דין "ולא יראה בך ערות דבר" לענין הרחקה מערוה מובא גם בגמ' כה: ובב"מ קיד:.. הגמ' בשבת קנ. היא המקור היחיד שבו מובאים ביחד גם מקור דין "והיה מחניך קדוש" לדבר טינוף, וגם מקור דין "ולא יראה בך ערות דבר" לערוה [לפי גרסת הרי"ף יז. הגמ' בשבת אינה המקור היחיד ובגמ' כה: יש מקור נוסף]. בגמ' בשבת כג. נלמד דין הרחקה מערוה מ"והיה מחניך קדוש", ועיין ברש"י שם ד"ה והיה מחניך קדוש.

² הרמב"ם אינו מזכיר את שני המקורות הללו. לעיל עמ' 165 הובאה אפשרות שלדעתו חיוב הרחקה מדרבנן בלבד.

כנגד ערותו". בהלכות ברכות [פ"א ה"ט] פוסק הרמב"ם: "אסור למברך לברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו, במה דברים אמורים באיש אבל באשה יושבת ופניה טוחות בקרקע ומברכת". כפילות זו אומרת דרשני, מדוע הרמב"ם חוזר ומביא את דין הרחקה מערוה בהלכות ברכות, והרי הוא כותב בפירוש בהלכות קריאת שמע [פ"ג ה"ד]: "ולא קריאת שמע בלבד אלא כל ענין שהוא מדברי הקודש אסור לאומרו בבית המרחץ ובבית הכסא...", דיני הרחקה מתייחסים לכל דבר שבקדושה. משמע, שהרמב"ם משוה בין קריאת שמע לשאר דברים שבקדושה לענין הרחקה מצואה בלבד, ובהרחקה מערוה יש חילוק בין קריאת שמע לבין דברי הקודש³.

מכיוון שבהלכות קריאת שמע נאמר שאסור לקרוא כנגד ערוה ואסור לאדם לקרוא כשהוא ערום, ואילו בהלכות ברכות נאמר רק שאסור לאדם לברך כשהוא ערום, משמע שמותר לאדם לברך כשערום כנגדו.

גם לגבי אדם ערום, יש הבדל בין הניסוח שבהלכות ברכות לבין הניסוח שבהלכות קריאת שמע. בהלכות ברכות הרמב"ם פוסק ש"אסור למברך לברך כשהוא ערום", בהלכות קריאת שמע הרמב"ם פוסק: "כשם שהוא אסור כנגד ערות אחרים כך הוא אסור לקרות כנגד ערותו", משמע מניסוח זה שהאיסור לערום לקרוא קריאת שמע אינו מפני שהוא ערום אלא מפני שהוא רואה את ערותו. מסקנת הדברים, לכאורה, היא שמותר לערום שאינו רואה את ערותו [כגון הוציא ראשו מחוץ לכילה] לקרוא קריאת שמע. מסקנה זו אינה אפשרית שהרי דיני קריאת שמע חמורים יותר מדיני ברכות, ועל כרחנו שניסוח הרמב"ם בא לחדש את הדין הפוך, שיש חומרא בקריאת שמע שאסור לאדם הרואה את ערותו לקרוא קריאת שמע אף כשאינו ערום. היכי תמצא לכך הוא כשלב רואה את הערוה, שבמקרה זה הוא אינו ערום. בכרכות אין איסור לברך כנגד ערוה, ולכן מותר לברך אף כשלב רואה את הערוה.

סיכום

דיני הרחקה מערוה בזמן אמירת דברים שבקדושה כוללים שתי הלכות: א. אסור לאדם לעסוק בדברים שבקדושה כשערוה כנגדו. ב. אסור לאדם לעסוק בדברים שבקדושה כשערוה מגולה, אף כשאינו רואה אותה.

אמירת דברים שבקדושה מחייבת הרחקה גם מערוה וגם מצואה, אך דיני ההרחקה מערוה ומצואה אינם זהים, ובשלושה דברים שונים דיני הרחקה מערוה מדיני הרחקה מצואה:

- א. מותר להחזיר פניו מערוה ולקרוא קריאת שמע, ומצואה חייבים להרחיק ד' אמות.
- ב. מותר להרהר בדברי תורה כשערוה כנגדו, ואסור להרהר בדברי תורה כשצואה במחנהו.

³ בהלכה ד הרמב"ם מונה רק בית מרחץ, בית הכסא, צואה ומי רגלים ואינו מונה ערוה, אך אין מכאן ראיה, מפני שבהלכה טז הרמב"ם כותב: "כשם שאסור לקרות כנגד צואה ומי רגלים... כך אסור לקרות כנגד הערוה", וניתן להבין שהשוואה היא אף לדברי הקודש.

ג. אסור לקרוא קריאת שמע כשערוה בעששית [=זכוכית שקופה], ומותר לקרוא קריאת שמע כשצואה בעששית.
מדברי הרמב"ם עולה חילוק נוסף, שבדיני הרחקה מצואה אין הבדל בין קריאת שמע לשאר דברים שבקדושה, ובדיני הרחקה מערוה יש הבדל, ואין איסור לברך כשערוה כנגדו.

הלכה

השו"ע [סי' עד סע' א] פוסק שאסור לקרוא קריאת שמע כשהוא ערום, ופוסק [סי' עה סע' ד] שאסור לקרוא קריאת שמע כשערום כנגדו.

השו"ע [סי' עה סע' ו. מקור הדין בבית יוסף שם ד"ה וכתב הרמב"ם] מחדש דין בגדרים של הרחקה מערוה: "היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה או שעצם עיניו או שהוא בלילה או שהוא סומא מותר לקרות דבראיה תלה רחמנא והא לא חזי לה". הב"ח [שם סע' ג ד"ה כתב] חולק, ולדעתו מותר לעסוק בדבר שבקדושה רק כשמחזיר פניו מהערוה. לדעת השו"ע האיסור תלוי בראיה, וכשאינו רואה מותר, ולדעת הב"ח האיסור אינו תלוי בראיה בפועל אלא בכך שהאדם נמצא במצב שיכולה להיות בו אפשרות לראות את הערוה [כפסוק לא נאמר "לא תראה ערות דבר", אלא "לא יראה", ללמד שהאיסור אינו תלוי בראיה בפועל אלא בפוטנציאל לראות (משנה ברורה סקכ"ט)]. המשנה ברורה [סקכ"ט] מביא שהאחרונים הסכימו לפסק הב"ח, שחייב להחזיר פניו.